

УДК 371.334

*Маргарита Козир,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Гуманітарного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ФОРМУВАННЯ АРГУМЕНТАЦІЙНИХ УМІНЬ УЧНІВ 5–7 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено поняття аргументації як першооснови інформаційно-комунікаційної діяльності учнів 5–7 класів на уроках української мови. Зроблено спробу теоретичного висвітлення психолого-педагогічних особливостей формування аргументаційних умінь – найголовнішого завдання вчителів-словесників, яке збігається із риторичною лінією сучасної програми з української мови. Проаналізовано останні дослідження й публікації з проблеми розвитку аргументаційних і дискусійних умінь як важливої передумови формування вмінь доводити. Наведено зразки практичних завдань з метою впровадження дискусії як елементу інтерактивного уроку в основній школі у системі безперервної освіти.

Ключові слова: аргументувати, аргументація, дискусія, дискутувати, диспут, дебати, переконливо презентувати власну думку, доводити або пояснювати висловлене, суперечка.

В статье раскрыто понятие аргументации как фундамента информационно-коммуникационной деятельности учащихся 5–7 классов на уроках украинского языка. Сделана попытка теоретического освещения психолого-педагогических особенностей формирования аргументационных умений – главной задачи учителей-словесников, которое совпадает с риторической линией современной программы по украинскому языку. Проанализированы последние исследования и публикации по проблеме развития аргументационных и дискуссионных умений как важной предпосылки формирования умений доказывать. Приведены образцы практических заданий с целью внедрения дискуссии как элемента интерактивного урока в основной школе в системе непрерывного образования.

Ключевые слова: аргументировать, аргументация, дискуссия, дискутировать, диспут, дебаты, убедительно презентовать собственное мнение, доказывать или объяснять высказанное, спор.

The article deals with the concept of argument as intellectual and communicative activity for pupils of 5–7 classes on the Ukrainian language lessons. Analyzed recent studies and publications on the issue of argumentation and discussion skills as an important precondition for developing abilities

proveless on Ukrainian language. The technology education in the debate - of controversial issues, promotes logical thinking, allows to determine its own position, forms skills up holding personal opinion, deepens knowledge of definite problem. In the process of argumentation skills as a prerequisite for development of skills teacher provenecessary to maximize the use of logical categories, perform various mental operations: analysis, synthesis, comparison, comparison, abstraction, specification, synthesis, systematization, etc. It is concluded that the ability to conduct a discussion, dialogue and mutual understanding in this process is determined by the skills and abilities of communicants to reach a higher level of communication in Primary school education in the system continuously.

Key words: *argue, argument, debate, debate, debate, debate, convincingly present their own opinions, to prove or explain expressed dispute.*

Постановка проблеми. Виступаючи суб'єктом навчальної діяльності, учень основної школи одночасно є суспільним інформаційним суб'єктом, носієм інформаційних знань, що дозволяє інтегрувати в суб'єктній характеристиці інформаційно-компетентного підлітка аксіологічний і когнітивний аспект формування мовної особистості. Когнітивний (пізнавальний) аспект розглядаємо як сукупність інформаційних і предметних, а в майбутньому – професійних знань. Детермінація підлітка відповідно поліморфічно розкриває його особистість як сукупність індивідуально-психологічних, поведінкових і комунікаційних якостей.

Аксіологічний компонент розглядається як здатність особистості дітей підліткового віку, а також учителів і педагогів включати ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення, мотиви навчальної діяльності, найважливіші якості особистості, готовність до самоосвіти. Ціннісне ставлення виступає як процес управління освітнім процесом з метою формування мовної особистості учнів 5–7 класів.

Спираючись на Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), можна з упевненістю зауважувати, що навчити учнів аргументовано відстоювати власну думку – є одним із найголовніших завдань вчителів-словесників, яке збігається із риторичною лінією сучасної програми з української мови [2]. В усьому світі зростає кількість коледжів і університетів, керівництво яких, розуміючи вагомість вивчення курсу критичного мислення, пропонує своїм студентам даний курс. А компетентність у цій сфері на сьогодні є необхідною попередньою умовою для ефективного ведення справ у побутовому житті людини, для здобуття вищої освіти, а також для досягнення успіхів у світі, що спирається на конкурентоспроможність у будь-якій професійній діяльності. Перед сучасними філологами постає ще одне завдання: яким чином у шкільному курсі української мови пов'язати ораторське мистецтво, аргументацію та курс критичного мислення у процесі розвитку аргументаційних умінь, формування вмій доводити? Адже рівень комунікаційно-мовленнєвої

підготовки учнів ЗНЗ, середніх спеціальних навчальних закладів, а також випускників ВНЗ є недостатнім: колишні випускники слабо володіють умінням аргументувати свої погляди, висувати, формулювати й доводити тезу, тобто будувати аргументаційні тексти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні розвідки в галузі методики викладання мови доводять, що урок-монолог узагалі нецікавий для учнів, під час його проведення постає багато проблем – з дисципліною, успішністю, стосунками з учителем. Цей факт пояснюється тим, що учень не відчуває себе суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності, особистістю, яка прийшла до вчителя, щоб разом із ним долати своє незнання, природні чи набуті вади розвитку, зростати, дорослішати.

Досвід учителів-практиків засвідчує справедливість цього висновку. Найкращі педагоги сучасної школи будують навчання на ґрунті діалогічної взаємодії з учнями, яка забезпечує їм активну позицію у навчальному діалозі з учителем, дає змогу відчувати і виразити себе як особистість. Звичайно, технологія уроку-діалогу потребує від учителя високого рівня володіння розвиваючими методиками інтерактивного навчання, розвитку гуманістичної спрямованості його особистості, вміння сприймати, слухати, розуміти своїх учнів, прогнозувати їхній розвиток. Проте й педагогічна ефективність таких уроків справді значуща і очевидна. Ось деякі її показники: високий рівень мотивації навчання учнів; взаєморозуміння між учителем і учнями; високий рівень пізнавальної активності учнів, їхня думка розкута, вони не бояться помилитися під час дискусії; взаємна задоволеність учителя і учнів спільною працею на уроці.

Сьогодні важко уявити здійснення гуманітарного підходу до навчання без володіння промовою і, зокрема, без розуміння психологічних тенденцій необхідності дискутувати, вдало аргументувати, переконливо презентувати власний погляд, доводити або пояснювати висловлене. Із середини ХХ століття поняття аргументації стає важливим компонентом гуманітарного знання. Однак саме поняття аргументації протягом існування цього явища (незважаючи на незмінну його сутність) відчуває трансформацію і в даний час визначається неоднозначно. Існує кілька підходів та уявлень про аргументацію. Одні дослідники розглядають аргументацію як знаходження аргументів на етапі інтенції: аргументи розглядаються як важлива структурна частина міркування, що виводить із відомих положень нове (А. Волков, О. Мартинова, М. Панов та ін.) Інші вчені розглядають аргументацію як діяльність, мета якої «забезпечити прийняття адресатом змісту тверджень (теза аргументації)» (А. Баранов). При цьому автори робіт розводять поняття *аргументація* та *аргументи*, розглядаючи їх як матеріал для створення тексту (А. Івін, А. Нікіфоров, Г. Рузавін та ін.)

Існує уявлення про аргументацію як про висловлення своєї позиції в узагальненому формулюванні (аргументація в цьому випадку ототожнюється з тезою). Таке розуміння аргументації найчастіше можна зустріти у

повсякденній мовній практиці. Якщо простежити траєкторію трансформації поняття аргументації, то в загальному вигляді вона може бути представлена так: аргументація = дія (Маріас Х.); міркування (Г. Брутян); процес – діяльність (А. Івін, Т. Ладиженська, Л. Перенчук) [3; 5].

Ураховуючи позиції різних напрямів у визначенні аргументації, а також той факт, що аргументація – це єдність логічного й комунікаційного компонентів, а також акцентуючи увагу на тому, що аргументація є діяльністю, процесом, в основі якого лежить завдання створення тексту або його фрагментів, ми визначаємо аргументацію так: *аргументація – інформаційно-комунікаційна діяльність (процес), заснована на виконанні комунікаційних дій щодо створення тексту або його фрагментів, спрямованих на пояснення, доведення того чи іншого погляду комуніканта*. Основу аргументації становлять причинно-наслідкові смислові відношення.

Метою аргументації є вплив на аудиторію і навіювання певних поглядів (І. Стернін, Т. Анісімова, Е. Гімпельсон та ін.) Однак терміни «вплив» та «навіювання», на наш погляд, програмують пасивну позицію аудиторії у процесі спілкування. Якщо ми хочемо виховати творчу особистість, здатну до гуманітарного мислення, то необхідний вплив (у даному випадку – педагогічний вплив) перевести на інший, якісно вищий рівень – педагогічну взаємодію. Саме аргументація, уміння аргументувати свої погляди і дії у різних ситуаціях педагогічного спілкування і становлять більшою мірою сутність педагогіки співробітництва.

І. Хоменко наголошує: поняття «аргументація» тісно пов'язане з поняттям «суперечка». Саме в ситуаціях суперечок найчастіше застосовують різні види аргументацій. Також авторка зазначає, що дискусія – це публічна суперечка, мета якої полягає у з'ясуванні й порівнянні різних поглядів, у знаходженні правильного рішення спірного питання. Безпосередня мета дискусії – це досягнення консенсусу між учасниками суперечки щодо проблеми, яка обговорюється. Визначальною ознакою диспуту, на думку І. Хоменко, є публічна суперечка, предметом – наукові або суспільно важливі питання. На відміну від дискусії, диспут не лише з'ясовує підстави, а й виявляє позиції сторін. Нерідко останнє в диспуті стає головним.

О. Фідря розрізняє диспути за дидактичною метою. Поряд із поняттям «диспут» автор активно використовує поняття «дебати». При цьому головною метою диспуту, на думку методиста, є обговорення, обмін думками, висвітлення своїх позицій з метою правильного розв'язання суперечливого питання, а метою дебатів є «неагресивний» виграш, переконання суперників. Дослідник визначає і головні особливості організації диспутів і дебатів [8, с. 2].

Спираючись на твердження таких дослідників, як Т. Струганець, М. Семиног, Т. Симоненкової, О. Глазової, які важливим моментом у процесі проведення дискусій на уроках української мови вважають стимулювання співпраці, наголошуємо на актуальності інтерактивного підходу, який полягає не тільки в умінні чітко, зрозуміло й змістовно викладати власні

думки, а й в умінні слухати й чути протилежні думки для того, щоб вносити свої зауваження у певний час відповідно до ситуації мовлення, бути активним учасником обговорення будь-якого проблемного питання.

Метою статті є розкриття поняття аргументації як першооснови інформаційно-комунікаційної діяльності учнів 5–7 класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, дискусія має особливе значення у процесі підготовки випускників ЗНЗ до майбутньої професійної діяльності, тому що мовленнєва функція є найважливішою для будь-якого фахівця, як під час навчання у ВНЗ, так і в процесі будь-якої діяльності. Тому цей метод варто починати впроваджувати з початкової ланки системи безперервної освіти. Дискусія сприяє ефективному розвитку аргументаційних і дискусійних умінь за рахунок активного включення учнів до обговорення поставленої проблеми. При цьому власне процес навчання відбувається на моделях, прикладах, помилках інших учасників дискусії й базується на їх інтерактивній компетенції.

Різні види навчальної дискусії можна застосовувати під час дидактичної роботи з різними категоріями учнів. В. Оконь пропонує три види дискусії: «побіжна» (виникає стихійно під час розгляду й обговорення складних питань, які цікавлять більшість учнів); дискусія, спрямована на формування переконань; справжня навчальна дискусія (спеціально організовується для розгляду важливої дидактичної проблеми) [4, с. 117]. Деякі види дискусії стали самостійними методами навчання. Це, наприклад, круглий стіл, «мозкова атака» тощо.

Ми звертаємо увагу на те, що головну роль у забезпеченні ефективності дискусії відіграють правила її ведення: точне визначення навчальної проблеми, що підлягає обговоренню; докладне уявлення про методи, прийоми і способи її розв'язання; чітке визначення змісту понять, термінів і категорій, які використовуватимуть учасники дискусії; обов'язкове обґрунтування власної позиції; можливість відкритого висловлювання своїх думок і шанобливе ставлення до опонентів і їхніх поглядів.

Викладені вище рекомендації впливають із такту дискусії, тобто з уміння педагога керувати її перебігом і своєчасно вносити відповідні корективи щодо змісту дискусії та її характеру. Наприклад, не можна очікувати позитивних змін у мисленні, емоційно-вольовій сфері та вчинках її учасників, коли педагог компрометує учнів або насміхається з тих, хто займає помилкові позиції. Під час дискусії має панувати атмосфера творчості, щирості, невимушеності, принциповості й доброзичливості.

На наш погляд, саме розвиток аргументаційних і дискусійних умінь є важливою передумовою формування вмінь доводити на уроці української мови, побудова якого ґрунтується на діалогічній взаємодії вчителя з учнями (інтерактивній основі).

Нам близький підхід О. Пометун, яка пропонує технологію навчання у дискусії – важливий засіб пізнавальної діяльності в процесі навчання, бо дискусія є широким публічним обговоренням спірного питання. Дискусія

сприяє розвитку логічного мислення, надає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювання особистої думки, поглиблює знання з означеної проблеми. До таких методів відносять метод «Інтерв'ю», «Обери власну позицію», «Зміни позицію», «Дискусія», «Дебати», «Голосування» [6, с. 8].

У ході дискусії усі висловлювання мають стосуватися теми, що обговорюється; учитель має виправляти помилки і неточності, яких припускаються учні, та спонукати їх робити те саме; усі твердження учнів мають супроводжуватися аргументацією, обґрунтуванням, для чого вчитель ставить питання: «Які факти свідчать на користь твоєї думки?», «Як ти міркував, щоб дійти такого висновку?»

Варто наголосити, що з лінгводидактикою тісно пов'язана логіка – наука про закони й форми мислення. Цей зв'язок найяскравіше проявляється у процесі навчання мови, бо мова й мислення становлять єдність. У процесі розвитку аргументаційних умінь як передумови формування в учнів початкових класів умінь доводити вчителю-практику необхідно максимально використовувати логічні категорії, навчаючи дітей у ході дискусії здійснювати різні розумові операції: аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, абстрагування, конкретизацію, узагальнення, систематизацію тощо. Це дає можливість учням свідомо засвоювати мовний матеріал, розвивати логічне мислення.

Використовуючи дискусійні методи, пропонуємо застосовувати метод «Мозкова атака» (постановка інформаційних питань). Наприклад, для узагальнення поняття про прикметник як частину мови доцільно поставити таку систему запитань: яке лексичне значення має прикметник? якими морфологічними ознаками характеризується прикметник? яку синтаксичну роль може виконувати прикметник? на які питання відповідає прикметник? яка частина мови називається прикметником?

У ході дискусії разом з інформаційними пропонуємо використовувати проблемні питання з метою створення проблемної ситуації, розв'язання проблемних задач і завдань. Наприклад, поряд із проблемним запитанням «Чому у слові «полюють» неоднакова кількість звуків і букв?» можуть бути поставлені інформаційні запитання: «У якій позиції стоїть літера Ю, що позначає один звук?, два звуки?» «З якою метою вживається на письмі м'який знак?».

Зразки дидактичних завдань для учнів 5–7 класів

I. Поміркуйте: на основі яких ознак слова розподілені на групи?

Перша група: білка, димар, сонце, кошеня.

Друга група: вона, я, хто, таке.

Третя група: міцний, довга, корисне, блискучий.

Четверта група: малювати, читає, дивився, чекати.

Чи можна визначити приналежність поданих слів до певної частини мови лише за допомогою питання? Доведіть власну думку.

Стимулом для пошуків процесу формування вмінь доводити

можуть стати імпровізаційні завдання, використовувані нами протягом другого етапу експериментально-дослідного навчання. Водночас, щоб формувати вміння виступати спонтанно, можна запропонувати учням теми для імпровізації – відгуки на події в країні, школі, класі, наприклад:

1. *Що ви думаєте про своїх батьків? Чи можна їх назвати вашими друзями?*

2. *Які ваші враження після екскурсії на фабрику новорічних іграшок?*

3. *Чи цікаво пройшов на минулому тижні День Землі?*

Кожен виступ має тривати не більше 1–2 хвилин і містити мотивовану відповідь на запропоноване питання.

У процесі систематизації знань учнів про *прикметник* як частину мови було запропоновано виконати такі дискусійні запитання й вправи (метод «Мозкова атака», метод безперервної шкали думок):

II. – *Що ви очікуєте від вивчення теми «Прикметник»?*

– *Що нового ви хочете дізнатися?*

– *Навіщо нам потрібні відомості про прикметник як частину мови?*

III. Визначте рід прикметників *висока, тепле, красивий, величезне, сонячний*.

– У який спосіб ви це зробили? З якими проблемами ви зіткнулися? Чи легко однозначно визначити рід останнього прикметника?

– Яких знань вам не вистачає?

IV. Поміркуйте. Уявіть, що в українській мові так само, як і в англійській, зникла ознака роду. Розкажіть, які б тоді зміни сталися в граматиці.

Виконуючи такі завдання, учні краще засвоюють матеріал, у них розвивається логічне мислення, виробляються необхідні дискусійні та аргументаційні вміння, на їхній основі формується вміння доводити й аргументувати власну думку, розширюються пізнавальні можливості, а також збагачується лексичний запас мовлення школярів словами-термінами, найменуваннями термінологічного характеру (рис. 1).

БАГАТСТВО МОВИ

БАГАТСТВО МОВЛЕННЯ

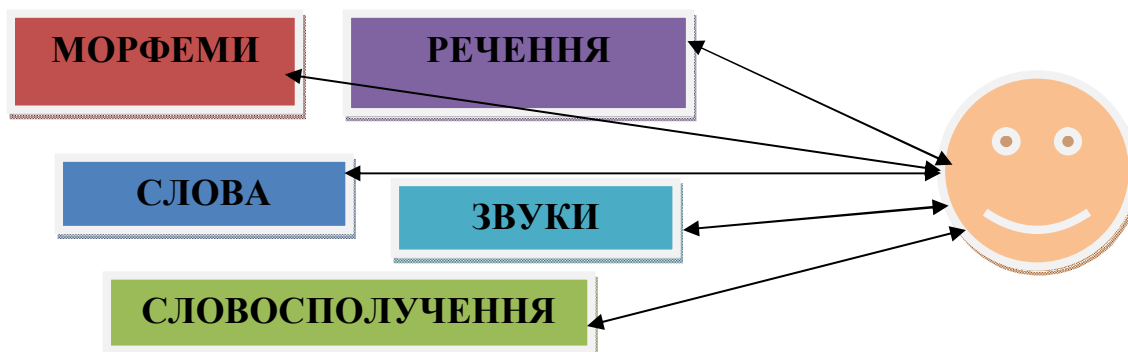


Рис.1 Збагачення лексичного запасу мовлення школярів

Висновки і перспективи. Участь у ситуаціях дискусійних обговорень, як зазначалося вище, передбачає розвиток аргументаційних і дискусійних умінь як передумови формування вмінь доводити: володіння всіма видами монологічного мовлення (інформування, пояснення, уточнення, інструкція, ілюстрування, доповідь); участь у діалозі, бесіді, дискусії, вираження різноманітних комунікативних намірів (порада, співчуття, жаль, подив, нерозуміння); розуміння висловлювань наукового характеру, що стосуються вказаних вище ситуацій спілкування.

Ми дійшли висновків, що діалог на уроці – це вияв своєї філософії професійної діяльності вчителя, його поглядів на характер шкільного навчання, позицію педагога і позицію учнів при цьому. Узагальнимо головні тези, що орієнтують учителя на діалог з учнями: навчання – це специфічна форма спільної життєдіяльності вчителя і учнів, яка має будуватися на гуманістичних, особистісно орієнтованих засадах, які забезпечили б їм можливість встановлення добрих, суто людських взаємин розуміння одне одного, взаємоповаги; варто довіряти учневі, вірити в його здібності, у спроможність успішно навчатися; шкільне викладання має будуватися не як безпосередній однобічний вплив учителя на учнів (пряме транслявання знань), а як обмін учителя з учнями особистісним сенсом; навчання на уроках слід організовувати як спільну діяльність учителя з учнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоусенко П. І., Явір В. В. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови: Посібник для вчителя. – К. : Освіта, 1992. – 128 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Постанова Кабінету Міністрів України. – 23 листопада 2011 р. № 1392 – zakon2.rada.gov.ua
3. Ладыженская Т. А. Школьная риторика. 5–7 классы. Методические рекомендации. / Под ред. Ладыженской Т. А. – М., 2001. – 128 с.
4. Оконь В. О. Введение в общую дидактику / Пер. с польск. – М. : Высш. школа, 1990. – 382 с.
5. Перенчук Л. В. Вектори особистісно-орієнтованого уроку.// Українська мова й література. – 2007. – № 1. – С. 25–32.
6. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144 с.
7. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ.пед. фак. / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
8. Фідря О. Г. Організація вчителем виконавчо-діяльнісного етапу навчально-пізнавальної діяльності // Історія та правознавство. – 2006. – № 14. – С. 2–9.